

Новоселецька Т.М. Відшкодування заподіяної злочинном матеріальної шкоди як самостійне завдання кримінального судочинства // Наукові записки: серія “Право”. Випуск 6. – Острог, 2005. – С. 375 – 379.

Загальновідомо, що для правової держави основоположним принципом її побудови є наявність високого рівня забезпечення захисту прав та свобод людини, верховенства загальнолюдських цінностей. Україна, конституційно закріпивши найвищою цінністю людину (її права, свободи та інтереси), окреслила тим самим зміст та основні напрямки діяльності органів, що ведуть боротьбу зі злочинністю.

Сформульоване завдання кримінального процесу у ст. 2 КПК України визначає пріоритет прав та свобод людини. Органи, що здійснюють кримінальне судочинство поряд з вирішенням питання притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб повинні, насамперед, забезпечити охорону та захист прав і законних інтересів фізичних й юридичних осіб, які беруть у часті у ньому. Таким чином завдання відшкодування завданої злочинном шкоди лише презюмується як важливий напрямок роботи правоохоронних та судових органів. Разом з тим при аналізі кримінально-процесуальних норм ст.ст. 28, 29, 93¹, п. 9 ст. 228 КПК України та ін. можна зробити висновок про становлення окремого самостійного завдання, яке має рівну значимість з усіма іншими завданнями, закріпленими у кримінально-процесуальному законодавстві.

Такої позиції притримуються Газетдинов Н.И. [5, с.15], Зиннатуллин З.З. [4, с.16-17], Нор В.Т. [1, с.18], Шадрин В.С.[6, с.151], Орлов М. [2, с.133-136] та інш. Проте, з врахуванням змін до кримінально-процесуального, кримінального та цивільного законодавства України потребують уваги завдання кримінального процесу та форми, за допомогою яких вони виконуватимуться.

В силу вимог ст. 22 КПК України прокурор, слідчий, орган, що проводить дізнання, зобов'язані вжити всіх передбачених законом заходів для всебічного,

повного та об'єктивного дослідження всіх обставин справи. З'ясування заподіяної реальної шкоди об'єкту злочинного посягання чи існування реальної загрози заподіяння такої шкоди, а також осіб, винних у злочинному посяганні нерозривно пов'язані із встановленням об'єктивної істини у справі. Більше того, законодавцем у ст. 64 КПК України визначено одним з елементів предмету доказування характер та розмір заподіяної шкоди. Так як, в залежності від цього вирішуються питання кваліфікації вчиненого суспільно небезпечного діяння, а також призначення винному виду і міри кримінального покарання.

Важко погодитися у цьому випадку з твердженням В. Томіна щодо надмірності вимоги “повного розкриття злочину лише з позиції того, що необхідним та достатнім є з'ясування обсягу пізнання у справі, що забезпечуватиме застосування до конкретної особи справедливої міри відповідальності”. Застереження автора у надмірності пізнання у кримінальній справі питань відшкодування завданої злочином шкоди, що, на його думку, зумовлює збільшення обсягу кримінально-процесуальної діяльності, а, отже, й обсягу застосування примусових заходів та недоцільного обмеження законних інтересів особистості, вважаємо є необгрунтованим [3, с.46-48].

Думаємо, якщо суспільно небезпечне діяння є злочином, то вже в силу вимог ст. 22 КПК України підлягають вирішенню усі питання, пов'язані з відшкодування шкоди, заподіяної злочином. Обсяг відшкодування матеріальної шкоди знаходиться у прямій залежності від того, наскільки службові особи правоохоронних органів всебічно, повно, об'єктивно здійснили дослідження всіх обставин кримінальної справи. У протилежному випадку, як стверджує Орлов М., буде неналежне ставлення з боку слідчих, прокурорів та судових органів, а також і всіх заінтересованих учасників процесу до застосування заходів по відшкодуванню будь-якої, у тому числі, навіть, незначної шкоди [2, с.133].

Виходячи з принципу публічності у кримінальному судочинстві, уповноважені особи й органи зобов'язані реагувати на кожен випадок вчинення

злочину, вживати найефективніших заходів по встановленню об'єктивної істини у справі, виявленню та усуненню злочинних наслідків. При цьому, такий обов'язок має місце в усіх категоріях кримінальних справ, у тому числі, і у так званих “справах приватного обвинувачення”, тому, що хоч і права й інтереси потерпілих захищаються за заявами останніх, проте, в офіційно встановленому кримінально-процесуальним законом порядку. І відповідно до ч. 2 ст. 29 КПК України прокурор у будь-якій справі повинен пред'являти чи підтримувати поданий цивільний позов про відшкодування збитків, завданих злочином, якщо цього вимагає охорона інтересів держави, а також громадян, котрі за станом та з інших причин не можуть захистити свої права.

Держава не може залишатися байдужою до факту порушення майнових прав фізичних та юридичних осіб. У більшості випадків матеріальна шкода входить до складу злочину, а відтак, зачіпає інтереси не лише окремих осіб, але й публічні (суспільні). Навіть, якщо і шкода не впливає на правову кваліфікацію злочинного діяння, вона, власне, є результатом протиправних діянь, боротьба з якими складає важливе завдання держави та її органів, що здійснюється на публічних началах.

Крім того, у цивільному законодавстві, у ст. 1177 ЦК України, закріплено положення, відповідно до якого, майнова шкода, завдана майну фізичної особи внаслідок злочину, відшкодовується державою, якщо не встановлено особу, яка вчинила злочин або, якщо вона є неплатоспроможною.

Більшість авторів, які займалися дослідженням проблеми захисту порушених суб'єктивних прав внаслідок злочину, сутність цієї проблеми вбачають у діяльності уповноважених органів державної влади, яка спрямована на відновлення матеріального становища особи, яке існувало до моменту вчинення злочину шляхом використання спеціальних способів [1, с.13; 4, с. 13]. У положенні ст. 1192 ЦК України ми знаходимо перелік цих способів: відновлення стану, що існувало до моменту порушення майнового права особи; або відшкодування збитків у повному обсязі. Сутність першого способу полягає у поверненні власнику (законному володільцеві) майна, що стало об'єктом

посягання або ж шляхом надання речей того ж роду і якості взамін знищених чи використаних, або проведення ремонту пошкодженої речі. Якщо відновити порушений майновий стан неможливо у натуральному вигляді, здійснюється матеріальне відшкодування збитків. У цьому випадку проявляється особливість захисту майнових прав у кримінальному судочинстві через використання норм не лише кримінального, кримінально-процесуального права, але й цивільного.

Виконання поставленого завдання вимагає проведення ряду процесуальних дій, у тому числі слідчих, оперативно-розшукових, виконавчо-розпорядчих. У загальному вигляді їх формують як: визначення характеру та розміру заподіяної шкоди; визначення кола осіб, які зазнали шкоди, з одного боку, і осіб, які повинні нести матеріальну відповідальність - з іншої; виявлення та вилучення майна, викраденого у потерпілого, встановлення матеріальних джерел, за рахунок яких можливе відшкодування шкоди та вжиття заходів до їх збереження для забезпечення відшкодування; у прийнятті цивільного позову; визнанні потерпілого цивільним позивачем, залучення до справи цивільного відповідача; вирішення судом цивільного позову; визначення долі речових доказів – майна потерпілої особи від злочину; перевірка рішень суду першої інстанції про відшкодування збитку апеляційним та касаційним судам.

Кожна з названих вище груп заходів реалізується в порядку і формах, передбачених кримінально-процесуального законодавством. Сучасне законодавство визначає три форми відшкодування матеріальних збитків, заподіяних злочиним: розгляд і вирішення цивільного позову у кримінальній справі (ст. 28 КПК України); кримінально-правова реституція (ст.ст. 79,80,81 КПК України); покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків (п. 4 ч. 2 ст. 105 КК України).

У теоретичному аспекті ці кримінально-процесуальні форми поділяються на позовні та непозовні. Позовним способом захисту порушених майнових прав є передбачене у ст. 28 КПК України право на заявлення та вирішення цивільного позову у кримінальному процесі. Всі інші є непозовними, так як

реалізуються судом *ex officio*, тобто незалежно від волі осіб, які потерпіли від злочину. Проте, використання кожного з цих способів зумовлене конкретною ситуацією і залежить, насамперед, від характеру заподіяних збитків чи порушеного майнового права, від активності потерпілих осіб у заявленні позовів про відшкодування збитків, від суб'єкта, якому заподіяна шкода та здатності використання передбачених законом можливостей.

І нарешті, суб'єктами виконання завдання відшкодування шкоди, заподіяної злочином, є, насамперед, орган дізнання, слідства, прокуратури і суду, тому, що саме вони повинні вживати активні дії, спрямовані на відновлення майнового стану потерпілої внаслідок злочину особи. При цьому, головну роль відіграє суд, який, приймаючи рішення, обґрунтовує у вирoku факт, вид і розмір завданої шкоди, вказує коло осіб, на яких покладатиметься обов'язок відшкодування шкоди, а також форму, у якій ці особи виконуватимуть обов'язок. Тим не менш, це не зменшує роль у забезпеченні відшкодуванні шкоди таких учасників, як потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники, оскільки вони прямо заінтересовані у вирішенні питань, що виникають в процесі захисту їх майнових прав та інтересів у кримінальному судочинстві. Для цього вони наділені широкими процесуальними правами.

Таким чином, відшкодування заподіяної злочином матеріальної шкоди шляхом використання передбаченого кримінально-процесуальним законодавством механізму захисту порушених суб'єктивних прав складає самостійне важливе завдання кримінального судочинства, яке полягає у відновленні майнового стану постраждалих осіб, який існував до моменту вчинення злочину.

Література

1. Нор В.Т. Защита имущественных прав в уголовном судопроизводстве. – К., 1989. – 185с.

2. Орлов М. Відшкодування завданої злочином шкоди як завдання та функція кримінального процесу // Підприємство, господарство і право. - 2004 - № 6. – С. 133-136.

3. Тормин В.Т. Острые углы уголовного судопроизводства. – М., 1991. – 240с.

4. Зиннатуллин З.З. Возмещение материального ущерба в уголовном процессе. – Казань, 1974. – 99с.

5. Газетдинов Н.И. Деятельность следователя по возмещению ущерба. – Казань, 1990. – 96с.

6. Шадрин В.С. Обеспечение прав личности при расследовании преступлений. - М, 2000. – 232с.